

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора медичних наук, професора,
завідувача кафедри ортопедичної стоматології Тернопільського
національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського МОЗ України

Гасюка Петра Анатолійовича

на дисертаційну роботу **Талаша Романа Валентиновича**
**«Статевий та індивідуальний поліморфізм третіх молярів в віковому
аспекті і частота ураження їх карієсом»,**

представлену до захисту у створену для разового захисту спеціалізовану
вчену раду ДФ 44.601.022 при Полтавському державному медичному університеті
з правом прийняття до розгляду та проведення разового захисту дисертації на
здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 22 «Охорона здоров'я» за спеціальністю 222 «Медицина»

Актуальність теми. Аналіз сучасних наукових даних дає можливість стверджувати, що серед населення України спостерігається значний приріст основних стоматологічних захворювань. Згідно статистики ВООЗ показник ураженості зубів карієсом становить понад 95%. Даним патологічним процесом уражено майже все населення планети, що визначає не тільки його клінічне, але і соціальне значення. Саме тому, карієс зубів слід віднести до соціальної проблеми згідно цілого ряду показників, перш за все завдяки його значній поширеності в більшості країн світу.

Ураження твердих тканин зубів є основною проблемою стоматології, досить цікавою в теоретичному і важливою в практичному відношенні. Прогресуюче ураження твердих тканин зуба ускладнюється запаленням пульпи та навколоверхівкових тканин, стає причиною нестримного болю, нерідко приводить до втрати зубів та може стати джерелом захворювання опорно-рухового апарату та внутрішніх органів. Карієс зубів, а особливо його ускладнення, часто приводять до втрати або зниження працездатності, виникненню косметичних дефектів.

В сучасній науковій періодиці присутній ряд робіт, присвячених впливу еволюційних процесів у зубо-щелепній системі людини на схильність зубів до уражень. Встановлено, що карієс найчастіше виникає в осіб із зубами великих

розмірів, з високою диференціацією поверхонь, а також при більшому ступені вираження редуційних змін лицевого скелета і щелеп. Рядом науковців встановлено, що найбільш часто карієсом уражаються коронки верхніх і нижніх великих кутніх зубів.

В зв'язку зі стрімким розвитком реконструктивних та реставраційних технологій в стоматології стає очевидним зв'язок одонтогліфічного візерунку зубів людини з одонтопатологією. Необхідно відзначити, що існують лише поодинокі роботи, в яких вивчався взаємозв'язок одонтогліфічного малюнку з гісто-топографією каріозних уражень.

Варто відмітити, що створення адекватних підходів до лікування та профілактики уражень твердих тканин зубів є важливим науковим завданням. Поглиблення наукових даних морфології та функції твердих тканин зубів, встановлення об'єктивних закономірностей будови твердих тканин зубів у віковому та гендерному аспекті є своєчасною, актуальною та необхідною науковою задачею. Слід звернути увагу на важливість врахування ознак статевого диморфізму одонтометричних показників коронок великих кутніх зубів при плануванні стоматологічних лікувально-реставраційних заходів.

Незважаючи на роботи, присвячені структурно-функціональній організації твердих тканин зубів, спостерігається недостатня кількість фундаментальних напрацювань, які б адекватно висвітлювали особливості морфологічної будови тканин зубів у віковому та гендерному аспекті. Також не встановлені особливості ураження зубів вищезгаданої групи в залежності від варіабельності їх структури.

В останні роки спостерігається тенденція до профілактики карієсу на основі герметизації борозен та ямок, а в ортопедичній стоматології крім того, з'явився прогресивний напрямок – максимально точне відтворення рельєфу змикальної поверхні зуба, яке б могло забезпечити повноцінне відновлення функції. З'явилась уніфікована, філогенетично обґрунтована і гранично деталізована термінологічна система, яка описує морфологічні особливості зубів.

Наведене свідчить, що підняті автором дисертації питання є актуальними і потребують свого вирішення.

У зв'язку з цим робота є актуальною, оскільки дасть змогу розробити раціональні та доцільні заходи і маніпуляції при лікуванні карієсу зубів та його профілактики, що в принципі і спонукало автора до детального вивчення даного питання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційної роботи входить до НДР кафедри анатомії людини Української медичної стоматологічної академії МОЗ України «Вивчення закономірностей структурної організації внутрішніх органів в нормі та при патології» (№ держреєстрації № 0106003236) та «Вікові аспекти структурної організації органів імунної системи, залоз шлунково-кишкового тракту та сечостатевої системи людини в нормі і патології» (№ держреєстрації № 0116U004192). Автор є співвиконавцем зазначених науково-дослідних робіт.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень та висновків, сформульованих у дисертації.

Дисертація Талаша Р. В. є закінченою науково-дослідною роботою, виконаною на сучасному методичному рівні та достатньому клінічному матеріалі.

Автором проведено глибокий патентно-інформаційний та науковий пошук і детально проаналізована література за останні десятиліття. Наукові положення, що сформульовані в дисертаційній роботі, є науково обґрунтованими та ґрунтовані на поглибленому аналізі даних сучасної літератури, отриманих результатах власних досліджень та їх обговоренні.

Відповідно до мети та поставлених завдань, автор провів візуальний та морфометричний системний аналіз препаратів третіх молярів обох статей, ортопантограм зубощелепної системи, вивчив та проаналізував вміст міжгорбкових фісур та мікроскопічну будову інтактних та каріозних третіх молярів.

В процесі дослідження дисертантом застосовані методи, що відповідають поставленій меті та завданням.

В рамках роботи автором було проведено вивчення ортопантограм зубощелепної системи людей обох статей в молодому віці. Автором отримані в клініці випадкові вибірки третіх молярів, що були видалені за різними клінічними показаннями та підлягали візуальному, морфометричному і мікроскопічному аналізу з подальшою статистичною обробкою.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що внаслідок проведених одонтометричних досліджень вперше статистично обґрунтована індивідуальна варіативність загального поздовжнього розміру третіх великих кутніх зубів, яка залежить від довжини їхніх кореневих відділів.

В дисертаційній роботі вперше встановлено, що весь діапазон індивідуальної і статевої варіативності вищезгаданих зубів обмежений двома крайніми формами: дуже великими зубами з довгими розділеними коренями з масивною короною та дуже малими їх аналогами з одним зрощеним кореневим відділом.

Автором вперше гістотопографічно встановлено, що тверді тканини найменших третіх великих кутніх зубів, у яких виникли дегенеративні зміни в пульпі, ознак каріозного ураження не мали, а у препаратах всіх інших вищезгаданих зубів, які візуалізувалися як інтактні, при мікроскопічному дослідженні були виявлені приховані вогнища каріозного ураження дентину та емалі.

Опрацювання даних ортопантограм зубощелепної системи людей дозволило дисертанту вперше сформулювати залежність ступеня каріозного ураження від термінів прорізування великих кутніх зубів. Тобто, перші нижні великі кутні зуби уражуються каріозним процесом в першу чергу, тоді як «запізнілі» зуби залишаються інтактними.

Практичне значення отриманих результатів. Автором вперше запропоновано системний підхід, який дає змогу звести до визначеного порядку

варіативну поліморфність третіх великих кутніх зубів, виділивши найбільш показові ознаки для класифікації.

Безумовно цікаве для практичної стоматології є запропоноване теоретичне обґрунтування того, що каріозне ураження третіх великих кутніх зубів є наслідком первинного виникнення карієсу в перших великих кутніх зубах під впливом патогенних бактерій, які знаходяться серед міжгорбкових фісур, безумовно може стати основою для розробки заходів для лікування та профілактики вищезгаданої патології.

Окрім того, результати дисертаційної роботи дозволили автору запропонувати доповнення до клінічної класифікації карієсу, а саме доцільність уведення на розгляд латентної стадії його патогенезу, яка характеризується альтерацією дентину та глибокого шару емалі.

Рекомендації щодо використання результатів дисертаційного дослідження.

Результати дисертаційного дослідження мають теоретичне та практичне значення, тому можуть бути використанні як в навчальному процесі, так і в практичній діяльності лікаря-стоматолога.

На сьогодні, результати кваліфікаційної наукової праці впроваджено в навчальний процес для здобувачів вищої освіти за спеціальністю «Стоматологія» на фундаментальних морфологічних кафедрах низки ЗВО України.

Повнота викладення матеріалів дисертації в опублікованих працях.

Основні результати і наукові положення повністю відображені у статтях наукових журналів, а також на виступах двох науково-практичних конференцій.

За матеріалами дисертації опубліковано 6 друкованих праць, які відповідають вимогам п. 11 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року № 167, 4 статті – у наукових фахових виданнях України відповідно до переліку наукових фахових видань України, 1 – в періодичному науковому виданні інших держав, які входять до Організації економічного

співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу, проіндексованого у базі даних Scopus, 1 – у виданні, індексованого у наукометричній базі Web of Science Core Collection.

Структура та зміст дисертації.

Дисертацію викладено на 185 сторінках комп'ютерного тексту українською мовою. Робота складається з анотацій, переліку скорочень, вступу, огляду літератури, опису матеріалів і методів дослідження, 2-х розділів власних досліджень, одного розділу, присвяченого обговоренню результатів власних досліджень, висновків, практичних рекомендацій, переліку джерел та додатків.

Список використаних джерел містить 286 найменувань, з яких 207 – кирилицею та 79 – латиницею.

В анотації українською та англійською мовами репрезентовані найбільш вагомі результати дослідження із акцентом на наукову новизну та наведений список публікацій за темою дисертаційної роботи.

У вступі, який висвітлений на 7 сторінках доведена актуальність теми дисертації, поставлені мета і завдання дослідження, висвітлені наукова новизна та практичне значення отриманих результатів, показано впровадження їх у навчально-педагогічний процес у вищих навчальних закладах, приведений особистий внесок здобувача, зазначена апробація результатів дисертації та відображення їх у наукових публікаціях.

Розділ 1. “Огляд літератури” під назвою “Сучасні дані про будову зубів і етіопатогенез карієсу” викладений на 31 сторінці, написаний літературною мовою з критичним підходом, носить аналітичний характер та відображає сучасне бачення автором проблематичних питань. Відповідно до поставлених завдань дослідження, огляд літератури складається з 4 підрозділів, у яких автор проводить аналіз загальної характеристики постійних зубів людини, їх мікроскопічної будови, уявлень про етіопатогенез карієсу зубів та клініко-морфологічних аспектів вивчення третіх великих кутніх зубів.

В кінці огляду дисертант аналізує дані літератури та обґрунтовує доцільність розв'язання поставлених завдань особистого дослідження.

В розділі 2 «Матеріали і методи дослідження», який викладений на 11 сторінках і включає 2 підрозділи автором наведена загальна характеристика досліджуваного матеріалу та проведений опис методологічних підходів, які застосовувались в процесі досліджень.

Математичну обробку морфометричних параметрів досліджуваних зубів автор проводив згідно із загальноприйнятими методами варіаційної статистики.

Розділ 3 носить назву **«Результати візуального і морфометричного аналізу третіх молярів людей»** містить 29 сторінок і включає 2 підрозділи.

В першому підрозділі у вигляді 3-х таблиць з основними метричними параметрами та 4 рисунків і діаграмою автор вдало висвітлює розподіл індивідуальної варіативності статевого диморфізму третіх великих кутніх зубів людей у віковій групі в діапазоні від 22 до 35 років.

Результати даного підрозділу дали можливість автору виявити загальновиражену різноманітність зубів за розмірами й зовнішньою формою, що виражається в різній комбінації конфігуративних відносин між коронковою і кореневою частинами. Даний поліморфізм третіх великих кутніх зубів, на думку автора, залежав від протилежності розташування в зубному ряді та статевої належності, проте зовсім не детермінований віком.

Другий підрозділ даного розділу присвячений висвітленню узгодженості даних отриманих в попередньому підрозділі з аналізом ортопантомограм зубощелепної системи. Виклад матеріалу є доказовим, підтверджений п'ятьма парами порівняльних гендерних ортопантомограм різних вікових груп людей, висновками та резюме в кінці розділу.

Автор наголошує на тому, що в залежності від термінів прорізування великих кутніх зубів знаходиться й ступінь їх каріозного ураження, а його спостереження підкреслюють той факт, що перші нижні великі кутні зуби передусім схильні до карієсу, тоді як треті знаходяться в інтактному стані.

Результати досліджень даного розділу опубліковані в 3 наукових статтях у фахових журналах, 1 з яких входять до переліку міжнародної наукометричної бази Web of Science Core Collection.

Розділ 4 «Мікроскопічна будова інтактних та уражених карієсом третіх молярів людей віком від 22 до 35 років» викладений на 25 сторінках і, як випливає з назви, присвячений вивченню мікроскопічної будови різних варіативних типів інтактних та уражених карієсом третіх великих кутніх зубів, а також вмісту і мікроскопічної будови міжгорбкових фісур даної групи зубів.

Одержані дані цього розділу вдало проілюстровані якісними 15-ма мікрофотографіями з візуалізацією як інтактних препаратів, так і процесу розвитку карієсу в фісурах змикальної поверхні третіх великих кутніх зубів.

Мотивуючись даними цього розділу, автор акцентує увагу на тому, що міжгорбкові фісурні утворення третіх великих кутніх зубів є найбільш сприятливим місцем для життєдіяльності мікрофлори, яка, складається з облигатних мікроорганізмів як умовно патогенних, так і хвороботворних штамів.

Автор підкреслює, що серед зубів з прихованим каріозним пошкодженням були виявлені екземпляри з поодинокими та множинними вогнищами каріозної альтерації твердих тканин, тому в розвитку каріозного процесу слід виділити невидиму зовні, так звану «латентну» стадію.

В цілому розділ викладений послідовно, із логічним заключенням.

Основні наукові положення даного розділу оприлюднені в трьох фахових наукових виданнях, одне з яких входить до переліку міжнародної наукометричної бази даних Scopus.

Розділ «Обговорення результатів власних досліджень» викладений на 26 сторінках, де автор проводить співставлення одержаних в роботі результатів дослідження із вже відомими теоріями етіопатогенезу карієсу зубів.

У даному розділі проявляється вміння дисертанта аналізувати одержаний фактичний матеріал, робити узагальнення та співставляти результати отриманих власних досліджень із літературними джерелами.

Автор стисло підсумовує основні здобутки дисертаційної роботи та наочно резюмує наукову і практичну значимість дисертації, яка на думку автора полягає у визначенні гендерного та індивідуального поліморфізму третіх великих кутніх зубів у віковому аспекті, а також морфологічних особливостей ураження їх каріозним процесом. Останні, на думку здобувача, є наслідком первинного виникнення карієсу під впливом патогенних бактерій, що знаходяться серед мікрофлори їх міжгорбкових фісур, безумовно стане корисним практикуючим лікарям-стоматологам у проведенні ефективних лікувальних та профілактичних заходів. Саме тому розділ висвітлює теоретичну та практичну значимість одержаних результатів як для анатомії, так і для стоматології.

Висновки в кількості 12 повністю відповідають поставленим завданням та спрямовані на виконання мети даної роботи.

Практичні рекомендації в кількості 3 мають практичну спрямованість.

Слід зазначити, що висновки дослідження та практичні рекомендації повністю ґрунтуються на отриманих в роботі результатах, вони повною мірою аргументовані та переконливі.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушень академічної доброчесності.

За результатами перевірки та аналізу матеріалів дисертації не було виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації. У роботі не було ідентифіковано ознак чи наслідків цілеспрямованих маніпуляцій з алфавітом, зміни чи заміни літер, прихованого тексту тощо.

Подані до захисту наукові досягнення є власним напрацюванням аспіранта, текст дисертації є оригінальним. Виявлені за допомогою програми Unichack текстові співпадіння (цитування) мають відповідні посилання на першоджерела, внесені до списку. Запозичення (співпадіння) в тексті не мають ознак плагіату.

Робота визнається самостійною та може бути допущеною до захисту.

Недоліки дисертації щодо її змісту та оформлення.

Суттєвих зауважень щодо оформлення та змісту дисертації немає. Дисертаційна робота написана грамотною літературною мовою, достатньо повно ілюстрована. Текст роботи послідовний та логічний.

Зауваження, що не мають принципового характеру та не знижують наукову та практичну цінність проведеного дослідження наступні:

1. В розділі «Огляд літератури» трапляються посилання на літературні джерела минулого століття (2, 63, 66, 121, 130, 136, 137, 198, 215, 239), хоча необхідно відмітити, що дані посилання є фундаментальними.

2. Зважаючи на спеціальність наукової роботи до побажань можна віднести дотримання анатомічної номенклатури при використанні фахової термінології.

Отже, подана до офіційного захисту дисертаційна робота виконана й оформлена на високому науково-методичному рівні з дотриманням усіх вимог і безумовно заслуговує на позитивну оцінку.

В плані дискусії хотілося б отримати відповіді на наступні запитання:

1. Вкажіть чому для дослідження особливостей структури зубів Ви обрали саме треті великі кутні зуби?
2. Під час проведення досліджень Вами широко використовувались морфометричні методики. Вкажіть якими саме одонтологічними параметрами Ви керувались під час проведення одонтометричного дослідження?
3. Які на Вашу думку основні причини найчастіше зумовлюють виникнення асоційованого перебігу карієсу зубів?
4. Зважаючи на проведений Вами досить великий масив досліджень, результати якого показують структуру каріозного процесу в цілому, перебіг та топографію ураження твердих тканин великих кутніх зубів у віковому та гендерному аспекті, які на Вашу думку раціонально застосувати заходи профілактики каріозного процесу вищезгаданої локалізації?

5. Чи можна отримані Вами результати взаємозалежності між великою різноманітністю зубів та локалізацією каріозного процесу вважати популяційно-специфічними для досліджуваної вибірки?

Висновок

Дисертаційна робота Талаша Романа Валентиновича «Статевий та індивідуальний поліморфізм третіх молярів в віковому аспекті і частота ураження їх карієсом», представлена на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 22 «Охорона здоров'я», за спеціальністю 222 «Медицина», є самостійною завершеною науковою працею, в якій представлено теоретичне узагальнення та нове вирішення актуального науково-практичного завдання сучасної стоматології, що полягає у встановленні основних форм індивідуальної та гендерної варіативності третіх великих кутніх зубів у людей першого періоду зрілого віку та патоморфологічну особливість їх каріозного ураження.

За своєю актуальністю, метою і завданням дослідження, достовірністю та обґрунтованістю отриманих результатів, висновків і практичному значенню дисертація Талаша Р. В. на тему «Статевий та індивідуальний поліморфізм третіх молярів в віковому аспекті і частота ураження їх карієсом» відповідає вимогам п. 10, 11 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. за № 167, а її автор заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 22 «Охорона здоров'я» за спеціальністю 222 «Медицина».

Офіційний опонент:

завідувач кафедри ортопедичної
стоматології Тернопільського
національного медичного університету
імені І. Я. Горбачевського МОЗ України
доктор медичних наук, професор

П. А. Гасюк

Завіряю

Головний реktor з кадрових питань
Тернопільського національного
медичного університету

